

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ

МЕСТО И УЛОГА
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ
НАУКА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

Тематски зборник радова
књига 2

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ 7
2018

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
II ТОМ

Уредник издавачког центра
Доц. др Гордана Ђигић

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ 7

МЕСТО И УЛОГА ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

Тематски зборник радова
књига 2

Уредник издања
Бојан Благојевић

Ниш, 2018.

САДРЖАЈ

ФИЛОЗОФИЈА У СВЕТЛУ РАЗВОЈА НОВИХ ФИЛОЗОФСКИХ ДИСЦИПЛИНА

Milan Z. Jovanović: UZROČNI DUALIZAM: STARI PROBLEM ZA NOVU TEORIJU	11
Горан Ружић: ТУГЕНДХАТОВА ФОРМАЛНА СЕМАНТИКА (АНАЛИТИКА ПРОСТОРНО-ВРЕМЕНСКИХ ИЗРАЗА)	25
Горан М. Јаковљевић: ЕМПЕДОКЛОВА ХЕНОЛОГИЈА	37

ОКТОБАРСКА РЕВОЛУЦИЈА - НАСЛЕЂЕ И ИЗАЗОВИ

Никола Дедић: <i>KAPITAL</i> : POGLED IZ ЕРОНЕ SAVREMENOSTI	55
Ivan Ristić: SOVJETSKA RUSIJA I KOMINTERNA PROTIV „VERSAJSKOG PORETKA“ NA BALKANU POSLE PRVOG SVETSKOG RATA	67
Софија Божић, Душан Р. Бајагић: РУСКЕ ТЕМЕ НА СТРАНИЦАМА <i>СРПСКОГ/КЊИЖЕВНОГ ЛИСТА</i> (2002–2017)	77

ИСТОРИОГРАФИЈА И САВРЕМЕНО ДРУШТВО

Ирена Љубомировић, Ненад Радуловић: ПРОМЕНЕ У ИСТОРИЈСКОЈ НАУЦИ, УЛОГА ИСТОРИЧАРА И РАЗВОЈ ИСТОРИЈЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ	89
Душан Р. Бајагић, Софија Д. Божић: ИСТРАЖИВАЊЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ КАО НАУЧНЕ ДИСЦИПЛИНЕ НА ПРИМЕРУ ПРИКАЗА И КРИТИКА У СРПСКОМ/КЊИЖЕВНОМ ЛИСТУ	97
Јасмина Шаранац Стаменковић: ИВАН ЂУРИЋ И УЛОГА ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ЕЛИТЕ У ДРУШТВУ	125
Растко М. Ломпар: ОДНОС РЕЛИГИЈЕ И ФАШИЗМА У САВРЕМЕНОЈ ИСТОРИОГРАФИЈИ	135
Мирослав Д. Пешић, Милош З. Ђорђевић: ПОЛИТИЧКА ДЕЛАТНОСТ НИКОЛЕ ПАШИЋА У ОКВИРУ СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ УЧЕЊА СВЕТОЗАРА МАРКОВИЋА	149
Svetlana Velimirac : EPISTOLARNI SVEDOK: JEDNA ŽENSKA PERSPEKTIVA PRVOG SVETSKOG RATA	161
Александар Ракоњац: ПОКУШАЈ ТРАНЗИЦИЈЕ КА ПЛАНИРАЊУ У ПРИВРЕДИ – ЈЕДНОГОДИШЊИ ПЛАН ПРОИЗВОДЊЕ ИНДУСТИЈЕ И РУДАРСТВА ЗА 1946. ГОДИНУ	173

Слободан Селинић: ЈЕЗИЧКИ СУКОБ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1967: ИСТОРИЈСКЕ ЧИЊЕНИЦЕ, ИСТОРИОГРАФСКЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ И СЕЋАЊА УЧЕСНИКА	185
Младен Живић: ХОМЕРОВА <i>ИЛИЈАДА</i> КАО ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР	197
Бојан Д. Панић: ДА ЛИ СУ АЛБАНЦИ ИЛИРИ? ОСВРТ НА УЏБЕНИКЕ ИСТОРИЈЕ	209

МЕДИЈИ И ЈАВНА КОМУНИКАЦИЈА У САВРЕМЕНОМ ОКРУЖЕЊУ

Маја Kostadinović: UTICAJ NEVERBALNIH ZNAKOVA NA KOMUNIKACIJU U SAVREMENOM OKRUZENJU	219
---	-----

ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЕ САВРЕМЕНОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Jelena Maksimović, Jelena Osmanović: PROBLEMI I DILEME SAVREMENE REFLEKSIVNE NASTAVE U POVEZIVANJU TEORIJE I PRAKSE KROZ AKCIONA ISTRAŽIVANJA	231
Vesna Stanković Pejnović: KOMERCIJALIZACIJA OBRAZOVANJA	241
Марија Марковић: РАЗВОЈ КОМПЕТЕНЦИЈА НАСТАВНИКА ЗА ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАЊЕ	253
Биљана Ч. Милошевић Шошо: УТИЦАЈ ПОРОДИЧНИХ И СУБКУЛТУРНИХ ВРИЈЕДНОСТИ НА ДРУШТВЕНУ ПОКРЕТЉИВОСТ: ПРИМЈЕР РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	265
Милан Станковић: ДЕЧЈИ ОБРАЗОВНО-ИСТРАЖИВАЧКИ КАМП У ПРИРОДИ – ИСКУСТВА ИЗ СТРЕЛЦА	275

ЕМПИРИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА У ПСИХОЛОГИЈИ

Јелисавета Тодоровић, Снежана Видановић: КВАЛИТЕТ БРАКА И АНДРОГИНОСТ ПАРТНЕРА	293
Gordana D. Đigić, Ljiljana G. Marković: OSOBINE LIČNOSTI I IMPULSIVNO TRAŽENJE SENZACIJA KAO PREDIKTORI IZLOŽENOSTI NASILJU I SKLONOSTI KA VRŠENJU NASILJA	305

ДРУШТВЕНЕ НЕЈЕДНАКОСТИ У СРБИЈИ - ИЗВОРИ И ИСХОДИ

Бисерка Р. Кошарац: СТРАТЕГИЈЕ ПРЕЖИВЉАВАЊА ПОРОДИЦЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	323
---	-----

Слободан Селинић¹
 Институт за новију историју Србије, Београд
 Република Србија

Изворни научни рад
 UDK 811.163.4"1967";
 81'272(497.1)"1967"

ЈЕЗИЧКИ СУКОБ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1967: ИСТОРИЈСКЕ ЧИЊЕНИЦЕ, ИСТОРИОГРАФСKE ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ И СЕЋАЊА УЧЕСНИКА

Апстракт: Национални односи у Југославији су се додатно заоштрили у марту 1967. када је објављена „Декларација о називу и положају хрватског књижевног језика“ са потписима 18 институција науке и културе Хрватске. У њој је захтевана подела српскохрватског језика и да наставници, службеници и јавни радници морају службено да користе језик средине у којој раде. То је значило да би Срби у Хрватској могли службено да користе само хрватски језик. На „Декларацију“ је одговорила група српских писаца „Предлогом за размишљање“, који је потписало више од 40 писаца. У наредним деценијама „Предлог“ у Србији није величан као чин од великог значаја за националну историју, историографија је језички сукоб посматрала без националне острашћености, а потписници су истицали да је тај документ био само одговор на „Декларацију“. Супротно од тога, у Хрватској је „Декларација“ величана као борба за национални опстанак уз изношење много стереотипа и ненаучних ставова.

Кључне речи: Србија, Хрватска, Југославија, језички сукоб, књижевници

У другој половини шездесетих година 20. века национално питање је у Југославији већ било отворено. У марту 1967. је у први план избило „језичко питање“, као један вид националног питања када су хрватски и српски интелектуалци извели дискусије о језику из уског круга државних органа и партијских форума и ставили је на тапет целе јавности.

Група хрватских интелектуалаца се успротивила Новосадском договору из 1954. о јединственом језику објавивши 17. марта 1967. у штампи „Декларацију о називу и положају хрватског књижевног језика“. Документ је потписало 18 еминентних хрватских институција културе и науке, на челу са Матицом хрватском и Друштвом књижевника Хрватске, а подржао га је и Мирослав Крлежа. Документом је захтевана подела српско-хрватског језика на хрватски и српски позивањем на „неотуђиво право свакога народа да свој језик назива властитим именом“. Изнете су оптужбе о насилном потискивању хрватског језика и унитаризму. Захтевано је да службеници, наставници и јавни радници, без обзира на своје порекло, службено употребљавају књижевни језик средине у којој делују. Тиме би и Срби у Хрватској, као наставници, јавни радници

¹ slobodanselinic@gmail.com

и службеници могли у званичној употреби да користе само хрватски језик. Документ је био политички, њиме је отворано хрватско питање, али и питање положаја и права Срба у Хрватској (Nikolić, 2012; Selinić, 2017; Vučetić, 2016).

На „Декларацију“ није било званичних реакција са српске стране. У складу са званичном партијском политиком да се свака партија бори против национализма у својој републици, српско партијско руководство није званично реаговало на појаву декларације (АЈ, СКЈ, 507/IV, ИК ЦК СКЈ, IV/11, 11. седница).

За разлику од СК Србије, група српских писаца, пре свега оних из издавачке куће „Просвета“, саставила је „Предлог за размишљање“ и поднела да Скупштини Удружења књижевника Србије 19. марта. Текст је потписало више од 40 писаца. Међу потписницима су били Зоран Гавриловић, Борислав Михајловић Михиз, Антоније Исаковић, Брана Црнчевић, Љубомир Симовић, Матија Бећковић, Светлана Велмар-Јанковић, Петар Цацић, Мира Алечковић, Момо Капор и Душан Радовић. О њему је вођена бурна дискусија и није прихваћен. Према тексту „Предлога“ који је објавила *Борба*, 2. априла 1967. група српских писаца је подржала раздвајање два језика и захтевала да се свим Хрватима у Србији и Србима у Хрватској уставом обезбеди право на школовање на свом језику и писму и по својим националним програмима, право на употребу свог националног језика и писма у општењу са органима власти, право на стварање својих културних друштава, завичајних музеја, издавачких и новинских предузећа, „једном речју право на неометано и слободно неговање свих видова своје националне културе“ (Nikolić, 2012; Selinić, 2017: 124; Vučetić, 2016).

Потписивање „Предлога“ је био одговор на „Декларацију“. Његови аутори су сматрали да је СК изгубио битку на националном плану. По њиховом мишљењу „Декларација“ је била прави одраз расположења не само у редовима хрватске културне и научне, већ добрим делом и политичке јавности, што је значило да су оптуживали хрватски СК да се солидарисао са текстом декларације. Српском руководству су пребацивали недостатак осећања за национални проблем Срба, како у Србији тако и другде, инфериорност, комплекс кривице за великосрпство, бирократско игнорисање националног осећања, традиције, културног наслеђа и сл. (АЈ, 837, КПР, II-4-6/29, 21. III – 25. V 1967).

Процент комуниста међу потписницима „Декларације“ и „Предлога“ је био веома висок – од око 130 интелектуалца који су подржали „Декларацију“ комуниста је било 70, тј. 53,8%, а од четрдесетак потписника „Предлога“ половина су били комунисти (21). Већ на самој скупштини Удружења књижевника Србије на којој су потписали „Предлог“ и у наредних неколико дана од „Предлога“ се одрекло 9 комуниста потписника. Прва је то учинила Мира Алечковић. Партија је на појаву ова два документа одговорила партијским казнама, избегавајући да потписнике гони кривично. Кажњавање у Хрватској и Србији је текло паралелно. Принцип је био исти – казне су изрицале основне организације. За разлику од Хрватске, у Србији није било искључења из СК. Према подацима председника ГК СК Загребa Пиркера

које је изнео 19. априла на седници ИК ЦК СКХ, кажњена су 34 члана СК, од чега је њих десеторо искључено из партије. У Србији је највећи број комуниста потписника „Предлога“ кажњен последњом опоменом (7) или укором (7). Опоменом је кажњено 3, а двоје је избегло формалну казну (Мира Алечковић и Зуко Цумхур), који су само „другарски“ критиковани (Selinić, 2015; Selinić, 2017; Vučetić, 2016).

Осим партијског кажњавања власт је прибегла политичкој осуди и кампањи против два документа у медијима, вреднујући их подједнако – као националистичка и шовинистичка.

Српско-хрватски сукоб око језика је до сада привлачио истраживаче на различите начине, јер је сам по себи био вишеслојан. Научници су га истраживали као важну друштвену кризу или показатељ затегнутих односа у држави, као питање односа власти (политике) и интелигенције или као део националног покрета у Хрватској који је кулминирао почетком седамдесетих година.

У Србији је у историографији мање писано о „Предлогу“ него у Хрватској о „Декларацији“. У Хрватској је језичко питање углавном свођено на појаву декларације, док је у Србији посматрано у ширем контексту. Та разлика је логична последица схватања „Декларације“ у Хрватској као важног документа у борби за националну самосталност и опстанак. У Хрватској су учесници догађаја били много више укључени у актуелизовање језичког питања и вредновање догађаја из 1967. неколико деценија касније него у Србији. Зато су радови, монографије или часописи посвећени „Декларацији“ саткани у великој мери од сећања и ставова учесника догађаја, који су притом и научници и интелектуалци и националисти, па је измешаност личног доживљаја, борбе за националне (националистичке) интересе и научног и псеудоначног садржаја потпуна.

У историографији у Србији је о језичком сукобу 1967. писано без националних предрасуда. Најцеловитија је монографија Радине Вучетић *Monopol na istinu. Partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*. Ово питање је посматрано кроз призму односа власти, национализма и књижевности. Најзначајнија су поглавља о Московљевићевом речнику, „Предлогу за размишљање“ и судбини *Књижевних новина* после појаве „Предлога“. Ауторка је писала о неким веома значајним и мало уочаваним аспектима језичког сукоба 1967. и уопште односа власти и интелигенције тих година. Један се тиче жеље или потребе Савеза комуниста Србије да „Предлог“ не остане унутар зидова зграде Удружења књижевника Србије, иако није био јаван документ и иако није званично усвојен. Затим, велики значај има њено уочавање улоге Градског комитета Београда у креирању или спровођењу партијске политике у култури и његовог позиционирања унутар партијске хијерархије Србије (Vučetić, 2016). Већ раније су у науци били препознати радови Косте Николића (Nikolić, 2012), Јасне Драговић Сосо (Dragović Soso,

2004) и Бранка Петрановића (Petranović, 1988) у којима су се могли пронаћи основни подаци о овом спору. Они су „Декларацију“ и „Предлог“ посматрали без идеолошког или националног вредновања, држећи се основних ставова изнетих у тим документима и оцене њиховог значаја за друштвене прилике и међунационалне односе тадашње Југославије. Коста Николић (*Српска књижевност и политика*) пише о још неким темама значајним за сагледавање језичког сукоба у ширем контексту. Овде пре свега мислимо на деловање Добрице Ћосића. Књига коју је о Српској књижевној задрузи написала Љубинка Трговчевић није директно окренута ка изучавању сукоба око језика, али његовом сагледавању доприноси страницама на којима је описана судбина српских интелектуалаца потписника „Предлога“ или њихових сарадника и присталица, попут Добрице Ћосића, у годинама после 1967. С обзиром да је Српска књижевна задруга била препознавана као једно од упоришта националне опозиције у Србији и уточиште за потписнике „Предлога“ и противнике власти, то књига професорке Трговчевић даје допринос целовитијем увиду у однос између власти и актера „Предлога“. Иако Милош Московљевић није био актер спорова око језика 1967, истраживања др Момчила Исића о њему су од великог значаја за ову тему, јер се радило о научнику који је учествовао у стварању Новосадског договора 1954. и чији је речник 1966. изазвао негодовања власти.² Речник је уништен, а Московљевић није ни могао да се јавно огласи када је објављена „Декларација“, али је своје ставове записивао у дневнику који Исић објављује (Lopušina, 2015; Moskovljević, 2007; Vučetić, 2016; ASC, СК SKS, к. 50, Aktuelne informacije, 15. 3. 1966, број 12).

У више монографија су обрађене бројне полемике међу књижевницима тог доба или спомињани неки сегменти везани за објављивање „Декларације“ и „Предлога“ и реакција на њих. Понекад су цитирани ставови учесника догађаја или објављивана документа о језику, попут Новосадског договора или „Декларације“. Реч је првенствено о монографијама Славка Вукомановића, Момчила Ђорговића и Ендруа Вахтела. Вахтел је добро уочавао језичку компоненту националног питања у Југославији, увиђао је везу између хрватских интелектуалних кругова и националних осећања и закључио да је „Декларација“, захтевом да се призна посебност бића хрватског књижевног језика, „подрила једину преосталу историјску везу с првобитним, деветнаестовековним југословенским покретима“ (Vahtel, 2011). Вукомановић је језичко питање посматрао у ширем хронолошком оквиру од 1967. године (Vukomanović, 1987). Ђорговићев рад, потенцирањем Михизове разочараности у Југославију и забринутости за судбину Срба, више помаже схватању убеђења

² Московљевићу је замерано што реч Хрват није унета у речник, што је написао да је Словенац припадник северозападне групе Југословена, а Србин источни део Југословена, што је Македонију називао Маћедонија, што је за четника написао да је добровољац у нередовним оружаним снагама пре балканских ратова, а за време Другог светског рата борац против партизана, што је усташу оквалификовао као хрватског фашистичког побуњеника за време Другог светског рата, а партизана као учесника партизанке борбе и онога који се пристрасно руководи интересима своје политичке партије.

Борислава Михајловића Михиза, као једног од инспиратора „Предлога“ (Ђorgović, 2016).

Стварање независне Хрватске деведесетих година 20. века је не само оживело интересовања у Хрватској за „Декларацију“ већ и ставило тај документ у контекст борбе за хрватску независност. Тим документом су се бавили и националисти и историчари. У историографском смислу су највредније остале књиге у којима су објављена документа везана за „Декларацију“ и језичко питање уопште. Првенствено мислимо на монографије *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije* коју је припремила Јелена Хекман и *Deklaracija o hrvatskom jeziku: s priložima i Deset teza*. У њима је објављено доста докумената о језику, од саме декларације, осуда којима је била изложена после објављивања, до актуелизовања питања хрватског језика крајем осамдесетих година и сећања учесника догађаја из 1967, а која су они оставили четрдесетак година касније. Изворна документа говоре довољно сама за себе, док се у сећањима учесника важна сведочења, понекад и фактографска, мешају са политичким и ненаучним ставовима о борби за спасавање хрватског језика од унитаристичке опасности (Deklaracija, 1991; Deklaracija, 1997). Не само са националног и политичког, већ и са научног становишта, било је очекивано да годишњица тако важног документа, као што је „Декларација“, буде обележена посебним скупом. Тако је часопис *Коло* објавио посебну свеску поводом четири деценије од изласка „Декларације“. Она је била резултат округлог стола који је Матица хрватска организовала 2007. Уз уобичајена присећања учесника и величања тог документа, у рефератима су детаљније разматрани неки аспекти документа попут језика којим је писан или одјека који је изазвао у хрватској политичкој емиграцији.

Дргаџији приступ језичком питању имала је Сњежана Кордић (*Jezik i nacionalizam*). На више места је изнела закључке о језичкој пракси и политици у Југославији, као и о мотивима за отварање или креирање језичког питања. Показано је да су настојања хрватских лингвиста да одвоје хрватски језик од српског била политички мотивисана. Она је учавала да су потенцирањем политичке оптужбе о планској угрожености хрватског језика од српског, која је била неутемељена, хрватски лингвисти преносили расправу о језику ван лингвистичких и стручних оквира. Негирала је оптужбу о језичком унитаризму, правећи разлику између насилног унитаризма и природних последица до којих доводи неједнака бројчана заступљеност два народа у истој држави. „Код тврдње да је у обје Југославије владао језични унитаризам не спомиње се основно: језични унитаризам би био да су у Хрватској медији били на екавици, да су школски уџбеници били на екавици, да су граматике, рјечници, правописи који су излазили у Хрватској били на екавици, да су књижевна дјела у Хрватској излазила на екавици“. Закључује да закони нису могли направити велике језике малим и мале великима: „Тако се у вези с односима између језика увијек може наћи разлога за незадовољство, односно може се направити незадовољство и искористити за остваривање политичких циљева, нпр. сепаратизма“ (Kordić, 2010: 286, 287, 293).

Српско-хрватском сукобу око језика 1967. је доста пажње посветио пољски аутор Хенрик Јарошевич у књизи *Jugoslawianskie spory o statusu jezyka serbsko-chorwackiego w latach 1901–1991* (преведена на српски под насловом *Прилози историји српскохрватског језика. Југословенски спорови о статусу СХЈ у периоду 1901–1991*). Описао је овај сукоб у контексту српско-хрватских лингвистичких односа у целом 20. веку. Аутор није користио архивске изворе и они за његово разматрање нису били неопходни, јер је проблем посматрао из лингвистичког угла, али је његово познавање југословенске стручне литературе и часописа и радова лингвиста овог периода завидно. Храбро је доносио закључке, није се устручавао да полемише са ставовима српских и хрватских лингвиста када је процењивао да су знање из струке користили за националне или политичке циљеве. За књигу се у великој мери може рећи да је објективна и непристрасна, посебно када говори о другој половини века, а ауторов опис судбине српско-хрватског језика у 20. веку је целовит. Књига је значајна и због објављивања текста декларације у њој (Jaroszewicz, 2006; Jarošević, 2012).

У односу који су према језичком сукобу имали учесници са српске и хрватске стране евидентне су велике разлике. У Србији на „Предлог“ није гледано као на симбол националне борбе. Његови потписници су били толико хетерогени и нејединствени, да се није могло ни очекивати да ће се сви са поносом позивати на своје учешће у његовом састављању или потписивању. Међутим, чак ни они који су били националистички обојени, нису се много хвалили својим заслугама за тај документ.

Добар део потписника је и даље инсистирао на томе да је „Предлог“ био само одговор на националистички изазов. Зоран Гавриловић, који је на седници Удружења књижевника Србије представио својим колегама „Предлог“, у интервјуу из 1986. понавља да је „Декларација“ довела до тога да је ткиво које је цео век грађено на причи о једном српско-хрватском језику пресечено ауторитетом хрватских институција и инсистира на ефекту који је хрватска декларација изазвала међу српским писцима. „Ми смо збиља били шокирани“, каже Гавриловић. Чак и у годинама пораста национализма у Србији, Гавриловић је те 1986. говорио уздржано о „Предлогу“. Назвао га је „доста уздржаном реакцијом“ на „Декларацију“, коју су због ситуације у УКС-у, и не само у њему, опрезно назвали „Предлог за размишљање“, „остављајући тиме хрватским културним властима и институцијама времена да се освесте и виде шта историјски раде, да увиде да ми тим ’Предлогом за размишљање’ указујемо какве би последице настале уколико би ’Декларација’ заживела“ (Selinić, 2017). Тачно пола века после потписивања „Предлога“ Александар Петров и даље сматра да је „Предлог“ био само реакција на „Декларацију“. Сматрајући да је „бољи језички развод него лош брак“, он је одбацио став из „Декларације“ да је хрватски језик био потчињен српском. Није желео да нико из Србије силом намеће Хрватима језик који ће сматрати својим, али је задржавао право да се на став из Загреба одговори и да се предоче последице раздвајања језика (Selinić, 2017; Vučetić, 2016).

Други српски интелектуалци су у језичком сукобу видели јасну политичку димензију и политичке циљеве хрватских националиста. Међу онима који су

присуствовали Скупштини Удружења књижевника Србије у том смислу је предњачио Михиз. Прикупљајући потписе за „Предлог“ Борислав Михајловић Михиз је неким члановима Удружења постављао питање: „Знате ли ви који је највећи српски град?“. Не чекајући одговор, сам је одговарао: „Јасеновац“. Атмосфера приликом потписивања „Предлога“ је према Вукашину Мићуновићу била „арсенал података о свему што су Хрвати према Србима згрешили, од 1945. на овамо“. Михиз и његови саборци су истицали: „Ми смо на жртвеник поднели Милоша Московљевића, речник смо му спалили, а они нама сад тако и кад хоће тако ми морамо да поступимо како смо поступили“ (Ђорговић, 2016; Miller, 2007; Selinić, 2017; Vučetić, 2016). Из Михизове *Аутобиографије о другима* се види да су језички сукоб и српски одговор за њега имали значај борбе против система и власти (Mihajlović, 1995). Милош Московљевић није поживео дуго после језичког сукоба 1967, а није ни могао да се јавно оглашава после осуде његовог речника претходне године, али је помно пратио догађаје и записивао своје виђење у дневник. Код њега није било уздржаности: „Пре годину дана у резолуцији Друштва хрватских књижевника поводом мога речника, говорило се и о хрватској варијанти књижевног језика, али се јасно видело куда браћа Хрвати нишане. Сад отворено траже посебан хрватски књижевни језик али на кајкавском хрватском дијалекту, већ на јекавском српском изговору. Политички циљ је јасан: да се као хрватски крајеви обележе и БиХ и Ц. Гора све до Дрине и Дунава, као што је било створено под Павелићем. Јер кад Устав прогласи јекавски изговор за хрватски књижевни језик а Хрвати су призната националност са својом републиком, онда по Уставу имају право да се одвоје што ће извршити њихов ХОП, тј. хрватски ослободилачки покрет!“ (Isić, 2017). Ни Добрица Ћосић није активно учествовао у језичком спору, јер је тада био ван земље, али није имао дилему да се радило о наставку националистичке хрватске политике. За њега је „Декларација“ била логична последица „хрватске хегемоније“ и конфедерализације земље, попуштањем пред налетима хрватског и словеначког национализма и сепаратизма заснованог на антисрпству. Сматрао је да је „хрватски савремени национализам“ био дубоко антисрпски, чак „искључиво антисрпски“ и да је био „синтеза католичанства, радићевштине, мачековштине, усташтва, титоизма, крлежијанства, бакарићевштине, комунистичког бирократизма, коминтерновске формуле Југославије и оне доминантне и вековне хрватске тежње за државном самосталношћу и суверенитетом“. За Ћосића је политичка хипокризија хрватског руководства достигла врхунац у осудама „Декларације“, јер су њени инспиратори и стимулатори за трен ока постали њени тужиоци. Тиме је алудирао на то да су „Декларацију“ инспирисали хрватски политичари. Из његовог става да је „Декларација“ била израз дубоке политичке кризе и крах националне политике њене бирократске олигархије „и за последњег политичког идиота“, крило се убеђење да је појава тог текста показала сву пропаст националне политике СКЈ који се није одупирао неометаном успону хрватског национализма (Ćosić, 2009: 280, 281). Ћосић је доста пажње посветио улози Крлеже, посебно његовом односу са Титом, не скривајући негативан став према овом хрватском писцу. Крлежа је за њега био

духовни инспиратор, морално и политичко покриће „Декларације“. Писао је да је Крлежа своју србофобију испољио јавно и отворено, упркос титоистичким скрупулама, те да је постао „аквизиција савременог хрватског сепаратизма и шовинизма“. Оптужио га је да је свој идеолошки и интелектуани пад на српским просторима свакако компензовао „ужареним националистичким, антисрпским осећањима у подручјима хрватског језика“ и да је у савременој националној оријентацији Хрватске стајао у суштини на истим националним позицијама на којима је стајала „мачековска и усташка емиграција“. Закључио је да је Крлежа био „бастион великохрватства“. Око четири године после „Декларације“ Ћосић је овако дефинисао однос Крлеже и Тита: „Крлежа и Тито имају исто духовно и карактерно језгро: безмерну себелубивост. Они се сјајно разумеју, они један другог никада нису осетили као противника, они су у свему истински савезници“ (Ćosić, 2001). Такође, оптуживао је српску партију због пасивног става у националном питању. Добрица Ћосић је записао да се српска бирократска олигархија у реакцији на „Декларацију“ понашала „традиционално инфериорно, слугерањски“ (Ćosić, 2009: 280, 281).

И Антоније Исаковић је у данима језичког сукоба истицао политички смисао „Декларације“, јер је потенцирао њен унитаристички карактер у оквирима Хрватске, али није био за кидање веза са хрватском страном, истичући да је „Предлог“ био само одговор на хрватски изазов и да је он и даље лично био за опстанак заједничког језика, али да није могао силом да га намеће хрватским писцима (АЈ, 837, КРР, II-4-b/29, 21. III – 25. V 1967).

Супротно од ситуације у Србији, у Хрватској је националистички талас у последњој деценији 20. века изнедрио више радова о хрватској декларацији. Учесници догађаја, присталице и заговорници тог документа, оглашавали су се често. Декларација је детаљно анализирана, смештана је у контекст целокупне хрватске историје, анализиран је језик којим је писана, учесници догађаја су покушавали да се присете ко ју је саставио, износили су своја искуства, сведочили о месецима после њеног објављивања итд. Тај документ и збивања пре и после његовог појављивања мање су посматрани са становишта науке, а више са становишта величања „Декларације“ као важног корака у националној еманципацији.

У Хрватској су после 1990. творци „Декларације“ дали свом делу статус прекретнице у националној историји. Далибор Брозовић је био један од највећих заговорника поделе српско-хрватског језика на две варијанте („источну“ и „западну“), као увод у захтев за поделом језика на два језика. Четири деценије после објављивања „Декларације“ писао је да је после тог документа у Хрватској све било „другачије него прије. Икада прије, у цијелој хрватској повијести“ (Brozović, 2009). Додао је да је тај текст „промијенио судбину једне еуропске нације“ (Deklaracija, 1997: 131). Стјепан Бабић ју је звао „каменом међашем у повијести хрватскога језика“, те „каменом међашем у хрватској политици опћенито, а у хрватској језичној политици посебно“. То је за њега било одлучно „НЕ!“ „себи самима да се унитаристичким путем не смије даље наставити“, „НЕ!“ Комунистичкој партији Хрватске и Југославије и „свима Србима“ (Babić, 1996/1997).

Друга особина осврта на „Декларацију“ у годинама национализма било је изношење стереотипа о унитаристичкој опасности којој су Хрвати били изложени у Југославији, иако је управо „Декларација“ имала јасне унитаристичке тенденције у оквирима Хрватске. Новосадски договор је за њих био чин унитаризма, а „Декларација“ је, посебно у радовима насталим после 1990, била одбрана националног језика и културе од унитаризма. У изразито антисрпској и антикомунистичкој књизи *Život sa suvremenicima. Političke uspomene i Svjetonazor* Мирослав Брант потписивање Новосадског договора смешта у контекст „свих других мјера комунистичке власти која је готово одмах након свршетка рата почела систематски остваривати свеопћу културну унификацију тзв. југославенских народа, са сврхом да их, око српске језгре, стопи у јединствену цјелину и тиме докине етничку и националну посебност свих несрпских народа. Био је то пројект што га је српска власт остваривала још и прије рата, у краљевској монархији, а сада је уза њ прионула са свом неограниченом моћи комунистичко-великосрпске диктатуре“ (Brandt, 1996: 62, 63). За оволику острашћеност и нападе на југословенски комунизам деведесетих година Бранту није сметало то што је својевремено био секретар партијске организације у Матици хрватској. Када се 1967. правдао због тога што је подржао „Декларацију“, говорио је сасвим другачије о комунизму. Хвалио се да је постао комуниста у доба краљевине, када су се за то добијале батине и када су комунисти хапшени (Višnjić, 2017). Иако је тврдио да су на пољу језика, и уопште културе, Хрвати били изложени насилној унификацији, његова књига *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka* из 1980, писана хрватским језиком (или западном „варијантом“ хрватско-српског језика) у употреби је у Србији као уџбеник. Јосип Павичић је писао да је „Декларација“ била „последња линија обране хрватске културе и Хрвата као народа“ (Deklaracija, 1991: 23). Без додира са науком, занесени национализмом, писали су о „србизирању“ државе коме је „Декларацијом“ пружен отпор, те о „великосрпским идеолозима у редовима југославенске Комунистичке партије“ који су хтели да сломе Хрвате како би створили „великосрпску Југославију“, заправо „Велику Србију“. Јосип Павичић је говорио о отпору „окупаторима хрватскога духовног простора“ (Pavičić, 1997: 145–148).

Често се претеривало у истицању оштрине осуда којима су били изложени потписници „Декларације“, са жељом да се од њих направе жртве за националну слободу. Иако су кажњени партијским казнама у својим партијским организацијама у Хрватској, то су деведесетих представљали као српску репресију према борцима за хрватску слободу и језик. Иако су многи од њих у више научних радова током социјалистичке Југославије писали о заједничком језику Срба и Хрвата, пре свега до друге половине шездесетих година, себе су после 1990. представљали као жртве борбе за признање посебног хрватског језика (Kordić, 2010). Тако је Далибор Брозовић писао о „дивљачким прогонима“ којима су били изложени потписници „Декларације“ (Brozović, 1997: 172–175). У књизи објављеној 1991. тврдио је да је понашање „великосрпских и унитаристичких носитеља ондашње заглашне протудекларацијске кампање“ остало „једном од најсрамотнијих мрља у модерној Еуропи“ (Deklaracija, 1991: 14).

У ставовима протагониста „Декларације“, изнетим деведесетих година, има и супротних тврдњи и неслагања (на пример, око седмог члана комисије која је саставила „Декларацију“), што због различитих сећања на давне догађаје, што због међусобних трзавица и сујета (Брант и Стјепан Бабић). Бабић је користио прилику да се обрачунава са Брантом. Бранта је описао као „партијског апаратчика“ који је, спроводећи партијску политику, желео да потписницима „Декларације“ наметне „покајнички“ документ којим би се одрекли од ње.³

Извори

Arhiv Jugoslavije (AJ):

837, Kabinet predsednika Republike (KPR).

507, Savez komunista Jugoslavije (SKJ), 507/IV, Izvršni komitet (IK) CK SKJ.

Arhiv Srbije:

Centralni komitet Saveza komunista Srbije (CK SKS), kutija 50.

Литература

Babić, S. Deklaracija: međaš dvaju razdoblja, *Jezik*, 1996/1997, No 3, 81–85.

Brandt, M. (1996). *Život sa suvremenicima. Političke uspomene i Svjetonazor*. Zagreb: Naklada Pavičić.

Brozović, D. (1997). Branilo se više od jezika. U: Hekman, J.(prir.). *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije (172–175)*. Zagreb: Matica hrvatska.

Brozović, D. (2009). *O nekima manje spominjanim jezikoslovnim aspektima Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*, 26. 9. 2016. <http://www.matica.hr/kolo/314/O%20nekima%20manje%20spominjanim%20jezikoslovnim%20aspektima%20Deklaracije%20o%20nazivu%20i%20polo%C5%BEaju%20hrvatskoga%20knji%C5%BEevnog%20jezika/>.

Deklaracija o hrvatskom jeziku s priložima i Deset teza, (1991), Zagreb: Matica hrvatska.

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije, pripremila Jelena Hekman. (1997). Zagreb: Matica hrvatska.

Dragović Soso, J. (2004) „Spasioci nacije“: intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma. Beograd: Fabrika knjiga.

Dorgović, M. (2016). *Tragedija jednog naroda: šta ljude u Srbiji nagoni da rade protiv sebe*. Beograd: Službeni glasnik.

³ „Изјава институција које су потписале Декларацију“, *Политика*, 25. 3. 1967, 7; Стјепан Бабић, „Декларација – чињенице и претпоставке“, *Jezik*, 1/2008, 17, 18.

- Isić, M. (2017). *Miloš Moskovljević 1884–1968. Život i delo*. Beograd: Službeni glasnik, Institut za noviju istoriju Srbije.
- Jaroszewicz, H. (2006). *Jugosłowianskie spory o status języka serbsko-chorwackiego w latach 1901–1991*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Јарошевич, Х. (2012). *Prilozi istoriji srpskohrvatskog jezika. Jugoslovenski sporovi o statusu SHJ u periodu 1901–1991*, Beograd: Alma.
- Kordić, S. (2010). *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux.
- Lopušina, M. (2015). *Crna knjiga: cenzura u Srbiji 1945–2015*, Novi Sad: Prometej.
- Mihajlović Mihiz, B. (1995). *Autobiografija o drugima*. Beograd: BIGZ.
- Miller, N. (2007). *The Nonconformists: Culture, Politics and Nationalisms in a Serbian Intellectual Circle, 1944–1991*. Budapest, New York: CEU Press.
- Moskovljević, M. (2007). *U velikoj ruskoj revoluciji: dnevničke beleške*, priredio dr Momčilo Isić, Beograd: INIS.
- Nikolić, K. (2012). *Srpska književnost i politika (1945–1991), glavni tokovi*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Pavičić, J. (1997). Drugi narodni preporod. U: Hekman, J. (prir.). *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije (145–148)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Petranović, B. (1988). *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, III, Beograd: Nolit.
- Selinić, S. (2015). Reakcija komunista Beograda na „Predlog za razmišljanje“ književnika Srbije 1967: dokumenta, *Tokovi istorije*, (2015), No 1, 163–186.
- Selinić, S. (2017). *Srbija i jezički sukob u Jugoslaviji 1967*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Ćosić, D. (2001). *Piščevi zapisi (1969–1980)*. Beograd: Filip Višnjić.
- Ćosić, D. (2009). *Lična istorija jednog doba. Vreme iskušenja 1951–1968*. Beograd: Službeni glasnik.
- Vahel, Endru B. (2011). *Stvaranje nacije, razaranje nacije: književnost i kulturna politika u Jugoslaviji*. Beograd: Stubovi kulture.
- Višnjić, Čedomir. (2017). *Vreme sporta i rasonode. Titina Hrvatska i njeni Srbi, 1951. – 1971*. Zagreb: , SKD „Prosvjeta“.
- Vučetić, R. (2016). *Monopol na istinu. Partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka*. Beograd: Clio.
- Vukomanović, S. (1987). *Jezik, društvo, nacija*. Beograd: Jugoslovenska revija.

Slobodan Selinić

LANGUAGE DISPUTE IN YUGOSLAVIA IN 1967: HISTORICAL FACTS, HISTORIOGRAPHICAL INTERPRETATIONS AND MEMORIES OF PARTICIPANTS

National relations in Yugoslavia became more tense in March 1967 when “Declaration on the Status and Name of the Croatian Literary Language” was published counting the signatures of 18 scientific and cultural institutions of Croatia. Its main request was the division of the Serbian-Croatian language, meaning that teachers, officials and public officers would have to use the official language of the territory in which they operate. This meant that the Serbs in Croatia could officially use only Croatian. A group of Serbian writers responded to “Declaration” by the “Proposal for Reflection,” signed by more than 40 writers. In the coming decades, the “Proposal” in Serbia was not considered as an act of great importance for national history. Historiography observed the language dispute without national zeal, and the signatories kept underlining that the “Proposal” was only a reaction to the “Declaration.” Contrary to that, in Croatia, the “Declaration” was seen as a struggle for national survival, with a number of stereotypes and non-scientific views.

Key words: Serbia, Croatia, Yugoslavia, language dispute, writers